

ИИТ «Кыскача сунушталган китептер» китептердин сериясы. Кыскача сунушталган китептер кыска түрүндө жазылган институттун баалуу жыйындысынын жарыялоосу. Бул китептер окурманга түп нусканын мазмунун кыскача түшүнүк берүү максатында иштелип чыккан.

**Динден баш тартууга кандай мыйзамдуу жаза каралган? Диний чыдамдуулукту талап кылган Курандын 2:256 «Динде зордоо жок» деген аяты менен кантип баш тартуу байланышкан?**

Пайгамбарыбыз өз жашоосунда динден баш тарткандарды өлтүрбөгөндүгү ачык факт экендиги анык. Ошентсе дагы бул маселе кылымдар бою талаш-тартыш бойдон калууда. Андан тышкары, Ислам юриспруденциясы адамдардын укугуна жана оюн ачык айтууга кайдыгер болгондугуна айыпталынуусу, маалымат каражаттарына чагылдыруунун булагы болуп калды.

Адамдын өмүрүн калыссыздык чечим менен кыюу – бүт адамзатты өлтүрүүгө барабар. Ошондуктан боорукерлик кылууда жана адилеттүүлүктө, ошондой эле эркин ишенүүдө бул суроого азыр жана түбөлүккө чечилиши абдан маанилүү.

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ

Динде эч кандай мажбурлоо болбош керек



Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

978-1-56564-585-1

*Таха Жабир Алалвани*

# ИСЛАМДАГЫ ДИНДЕН БАШ ТАРТУУ ТАРЫХЫЙ жана ДИНИЙ АНАЛИЗ

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ

**APOSTASY**  
**in ISLAM**

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ

*A Historical &  
Scriptural Analysis*

TAHA JABIR ALALWANI

(ИИТ) «Кыскача сунушталган китептер» сериясы

Таха Жабир Аалвани

ИСЛАМДАГЫ ДИНДЕН  
БАШ ТАРТУУ  
ТАРЫХЫЙ жана  
ДИНИЙ АНАЛИЗ

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ



Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

Бишкек- 2020

УДК  
ББК

**Китептин демөөрчүсү:**  
**Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)**  
**Херндон, Вирджиния, США**  
**Билим Интеграция Институту**  
**Грузия, Тбилиси**



Китепти англисчеден кыргызчага которгон Жалилова Гулжахан  
Китептин редактору Беделбек кызы Вера

Автору Таха Жабир Аалвани  
Исламдагы динден баш тартуу тарыхый жана диний анализ / Которгон Жалилова Г.:– Б.:  
2020. – 29 б.

Бул китеп жалпы окурмандарга, Ислам динине кызыккандарга, Ислам динин изилдегендерге өтө пайдалуу. Бул китептин өзгөчөлүгү – исламга болгон жаңы көз карашты сунуштайт. Мукулмандарды калыптанып калган эски көрүнүштөрдөн арылтып, чыныгы ийгиликке жеткире турган жолдору чагылдырылат.

Китеп «Ихсан Хайрия» коомдук фонду тарабынан бастырылган

**КЫРГЫЗСТАН МУСУЛМАНДАРЫНЫН ДИН БАШКАРМАСЫ**

**Бул китеп Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармасы тарабынан тастыкталат. №**

Apostasy in Islam A Historical and Scriptural Analysis (Kyrgyz)  
Taha Jabir Alalwani  
ИИТ Books-In-Brief Series

Исламдагы динден баш тартуу тарыхый жана диний анализ  
Таха Жабир Аалвани  
(ИИТ) «Кыскача сунушталган китептер» сериясы

© Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

The international Institute of Islamic Thought (IIIT)  
P. O. Box 669  
Herndon, VA 20172, USA  
www.iiit.org

ИИТ London Office  
P.O. Box 126  
Richmond, Surrey  
TW9 2UD, UK  
www.iiituk.com

## **Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ) “Кыскача сунушталган китептер” китептердин сериясы**

Кыскача сунушталган китептер кыска түрүндө жазылган институттун баалуу жыйындысынын жарыялоосу. Бул китептер окурманга түп нусканын мазмунун кыскача түшүнүк берүү максатында иштелип чыккан. Кылдаттык менен тандап алынып, окууга кыска жана ыңгайлуу, убакытты үнөмдөгөн форматта чыгарылды. Бул китеп окурманды негизги чыгарманы толугу менен окуп чыгууга шыктандырат деп үмүттөнөбүз.

**Динден баш тартууга кандай мыйзамдуу жаза каралган? Диний чыдамдуулукту талап кылган Курандын 2:256 “Динде зордоо жок”- деген аяты менен кантип баш тартуу байланышкан?**

Бул Таха Джабира Алалванинин маанилүү изилдесүнүн кыскартылган басылмасы: **Исламдагы динден баш тартуу, Тарыхый жана Диний анализ** биринчи жолу 2011-ж. жарыкка чыккан. Пайгамбарыбыз өз жашоосунда эч качан динден баш тарткандарды өлтүрбөгөндүгү ачык факт экендиги анык. Ошентсе дагы бул маселе кылымдар бою талаш-тартыш бойдон калууда. Андан тышкары, Ислам юриспруденциясы адамдардын укугуна жана оюн ачык айтууга кайдыгер болгондугуна айыпталынуусу, маалымат каражаттарына чагылдыруунун булагы болуп калды.

Бул китептин темасы өтө кылдаттык менен каралуучу жана маанилүү тема болуп саналат. Жазуучу тарыхый талаш-тартышты талдап изилдеш үчүн, адилеттик менен орчундуу далилдерге, ошондой эле аны курчап турган көптөгөн адеп-ахлакка, жалпы маселелерге

көңүлүн бурат. Ал өлүм жазасын жактагандардын далилдери менен талашып, Куран жана Сунна ишеним эркиндигине кошулган динден чыгуу актына мүмкүндүк бергенин жана аль-ридда күнөөсүнө, өлүм жазасына кошулбагандыгын жактайт. “Күнөө” деген сөздүн белгиленгенине өзгөчө маани берүү керек, анткени бул жерде пенде менен Аллахтын ортосундагы гана мамиле жөнүндө айтылат, а эгерде динден баш тартуу башка орчундуу кылмыштар менен өзгөчө, түрдүү улуттук коопсуздукка тиешелүү күнөө тууралуу болсо, анда автор бул нерсени карабайт. Куранда бир нече жолу динден баш тарткан адамдар жөнүндө айтылат, бирок аларды өлтүрүү же жазалоо тууралуу айтылган эмес. Ислам адамдар Кудайга кайрылуу үчүн динди тандоодо эркин экендиги жөнүндө үйрөтөт. Адамдын жоопкерчилигинин пайдубалы – бул чечим. Ал бул жашоодо эмес келечекте баа- ланат.

Бул иш Курандын жана Суннанын баалуулуктарын жана улуу ниеттин чындыгын түшүнүү зарыл болгон кыйын жана катаал кезеңде жазылган.

Жазуучу Куранды жана чыныгы хадистерди изилдеген ишенимдүү далилдерге негизделген ыкманы колдонгон. Исламдын аяттарын изилдеген илимдерде, схоластикалык түшүндүрмөдөгү анализде салттуу ыкмаларды эске алган.

Адамдын өмүрүн калыссыздык чечим менен кыюу – бүт адамзатты өлтүрүүгө барабар. Ошондуктан боорукерлик кылууда жана адилеттүүлүктө, ошондой эле эркин ишенүүдө бул суроонун азыр жана түбөлүккө чечилиши абдан маанилүү.

## **Толук жазманын кыскартылганы**

*Исламдагы динден баш тартуу, Тарыхый жана Диний анализ Таха Жабир Алалвани*

2011-ж.

## КИРИШ СӨЗ

Бул изилдөөнүн максаты – азыркы учурда колдонгон динден баш тартуу термини үчүн мыйзам менен каралган жазанын жана Куран менен Сунна көрсөткөн жазанын ортосунда консенсус жок экендигин көрсөтүү. Динден баш тартуу жөнүндөгү далил Пайгамбарыбыздын жолдоочулары аркылуу берилген хадистер жана салттар жазылган сөздөрүнө жана иштерине таянат. Бул нерсе бизге динден баш тартуу башка кылмыштар менен коштолбосо анда ал мыйзамдуу жазага татыктуу же татыксыздыгын изилдегенге мүмкүнчүлүк берет. Чындыгында Куран менен Сунна адамдардын каалоосуна, ниетине, оюна, айтып билдирүүсүнө жана иш-аракетине эркиндик берет.

Ушул максаттын негизинде мусулман юристтердин оозеки Сунна боюнча динден баш тартууга өлүм жазасы болуш керек деген аныктаманы карманган ойчулдардын ар кандай мектептери да изилденди. Бул изилдөөнүн методологиялык ыкмасы – бул философиялык, аналитикалык жана тарыхый таянак менен бирге Исламдын аяттарын изилдеген илимдерди жана башка байланган илимдердин салттуу ыкмаларын да эске алды. Куран бардык принциптердин жана негиздердин башкы булагы болуп саналат. Сунна болсо Курандын маанисин чечмелеген булак.

Курандын кээ бир лингвистикалык терминдердинин маанисин аныкташ үчүн бир нече критерийлер бар: Куран аркылуу аркыл терминдердин колдонушун кароо, Пайгамбардын Суннада түшүндүрмөсү, арабтардын жашоодо ар кайсы диалектте, адабиятта жана риторикада колдонгону. Бул критерийлердин тизмесин карап, терминдердин араб тилинде колдонуусу Курандын маанисин толугу менен ачып бере албастыгына кепилдик берсе болот.

Алланын тынчтыгы жана салаваттары болсун. Пайгамбардын аты колдонгон учурда айтылат.

Аягында, Ислам укугунун көзөмөлдөгөн баалуулуктары жана ниети жалпыланган, чындыкты издеген жана динден баш тартуу жөнүндөгү белгилүү бир аяттардын маанисин изилдегенге мүмкүнчүлүк берген жарык жол.

---

\*(СААС) – Салла Аллоху алейхи ва саллям.

Ушундай талаш-тартыш болгон суроону чечиш үчүн Мусулман юристтер начар чечмелөөгө же иттижадка кайрылышат. Бул изилдөөдөгү каралган негизги суроо - жекелик динден баш тартуу: адамдын доктриналык ынануусунун, ошо менен бирге оюнун, кароосунун жана иш-аракетинин өзгөрүлүшү. Адамдын доктриналык өзгөрүлүшү коомчулукка же анын көрсөтмөлөрүнө, адамдын мыйзамдуу диний же саясий башкармачылыгына каршы байланбайт. Ал коомчулукка кандайыр бир жол менен коркутуу туудурган эмес, жөн эле өзүнүн доктриналык көз карашын өзгөрткөн. Ал өзүнүн жакынкы кабыл алган милдетинде коомдук коргоочу болгондун ордуна ал динден баш тартууну өзүнүн ичинде сактап калды.

Бул изилдөөдө ушундай суроолор каралат: динден баш тарткан адамга коомчулук өкүнүчүнө түрткү болсо же болбосо да, Кудай өлүмдү юридикалык жаза кылып бекиттиби? Ошондой эле адамды себепсиз, өзүнүн көз караштарынын өзгөрүлүшү үчүн гана өлүм жазага тартуу бул мусулман коомчулугунун башкаруучуларынын милдетиби? Биз жогоркуда айтып кеткен кылмыштар менен анын көз карашынын өзгөрүлүшү коштолбосо ушундай кылуу болобу? Эгерде мусулман коомчулугунун мүчөсү ал адамды өлтүрүүгө аттанса, анда ал мыйзамды өз колуна алгандан башка жазадан жана өч алуудан бошонубу?

Ошондой эле, ал адамды Исламга кайрылып келүүсүн күч менен мажбурлоо мусулман коомчулугунун милдетиби? Же Куран ушундай мажбурлоонун мыйзамын четке кагабы? Ислам пайда болгондон баштап мусулман коомчулугунда динден баш тартууга өлүм каралганына баардыгы эле кошула береби? Же бул көз караш жакшы чагылдырылбаган келише албастыктын себеби болгонбу? Динден баш тартууну Исламдан кетүү деп каралышы керекпи же бул ага каршы агрессиянын көрсөтүлүшүбү? Өлүм жазасын жактагандардын көбүнчөсү динден баш тартууну саясий же кылмыштуу күнөө деп эсептешеби? Исламдын авторитардык аяттарында так белгиленгендей мыйзамдуу каралган жаза адамдын күнөөсүнөн кутулуу дегендей болсо, анда өлүм жазасы динден баш тартуудан дагы куткарабы жана кутултабы?

Бул изилдөөнүн максаты – Ислам салтын Курандын көзөмөлүнүн астына кою менен аны Курандын окутуусуна дал келтирген моделдин ыкмасын көрсөтүү.

## БИРИНЧИ БӨЛҮМ

### Динден баш тартуу өлүм кылмышыбы?

Динден баш тартууда (аль-ридда) Исламдын укуктук чечиминде консенсус Исламдын биринчи үч кылымдар бою жок болсо да, өлүм жазасын жактагандар консенсус бар болчу деп айтууда. Бирок ошо менен бирге алар Пайгамбарыбыздын сахабалары Умар бин аль-Хаттаб жана Ибрахим аль-Нахчи, Суфьян ас-Саври сыяктуу илимпоздор мындай жазаны жактабаганынан көңүлдү бурууга аракет жасоочу. Алар бул жазанын кийинки ойчулдарга кайра ойлоноуга тоскоол болгонго аракет кылды.

Динден баш тартуу фактыларын караганда өз көз карашын жана ишенимин ачык көрсөтүүдө адам укуктарын эске алыш керекпи же ыйык деп эсептеген жана коргоп сактаган коомчулуктун укугун эске алыш керекпи? 2006-жылы Оган атуулу Абд аль-Рахман аль-Маннан христиан динине өтүп кийин ажырашып, балдарынын камкорчулугунан ажырап, түрмөгө кармалып дүйнөгө кеңири маалым болгон. Дүйнөлүк лидерлердин кысымы менен ал түрмөдөн бошотулуп Италияда саясий баш калкалоочу жай таба алды. Анын абалы Исламдагы динден баш тартууну жана кайрылуу көйгөйүн чагылдырды.

Улуттар баалуулуктарды өзгөчө түрдө улуттук таандыктын баалуулуктарына сактап калыш үчүн биригишет. Азыркы кылымга чейин ар бир улут өзүнүн жалпылыгынын компоненти катары динди санап келишкен. Улуттун жашоосун, структурасын, жана жалпылыгын алардын кандайдыр бир динди же бир ишенимдер кабыл алуусу менен байланыштырышкан. Мусулман илимпоздор динди адамга керек болгон 5 муктаждыктын бири деп эсептешчү. Биринчи ирет улуттук даражадагы Ислам динин коргоо деп саналган джихадты карачы. Кээ бир мыйзамдарды караганда динден баш тартууга жекелик жана жалпылык жазалар каралган, анткени динге зыян келтиргендерден, алдагандардан жана ага каршы чыккандардан сакташ керек.

Бул тууралуу чечим кабыл алууда мусулман окумуштуулар Курандагы динде эч кандай мажбурлоо болбошун айткан аяттар менен динден баш тартууга өлүм жазасы каралгандыгынын ортосунда бири-бири менен келишпестик жаралганын эске алышкан жок. Ислам тарыхынын ар кайсы доорунун мезгилинде бул ырастоо басымдуу көрүнүш деп эсептелген. Баштапкы оор



басырыктуу жана таасирдүү окумуштуулардын тактап айтканда, Умар бин аль-Хаттаб (644-ж.), Ибрахим аль-Нахчи (715-ж.), жана Суфьян ас-Саври (777-ж.) сахабаларды жана башка атактуу инсандардын пикирлери ачык жана кеңири таралган жок. Көпчүлүк менен макул болбогон оор басырыктуу жана таасирдүү сахабалар менен башка окумуштуулардын пикирлери каралып изилденген эмес.

Ошондуктан Ислам юриспруденциясын таратуучулар чечимде консенсус бар экендигин жана динден баш тарткан адам өлүм коркунучу менен исламга кайра кайрылыш керектигин жакташкан. Ошол максаттын чечими динди баалабай койгондон, маңызынан чыккан мусулман улутун, легитимдүү мамлекеттин негизин жана ислам доктринасынын булагынан, мыйзамдарын жана жашоо системаларынын кызматын кыйратуудан коргоону көздөгөн. Бул токтом адам укугуна, тактап айтканда ишеним жана дин доктринасын тандоодо жана өз көз карашын мажбурлоосуз ачык айтууда келишпестик жаратат. Биринчи талкуулоо рефарматор Джамал ад-Дин аль-Афгани, Мухаммад Абдух, Рашид Рида жана башкалардан башталган. Ушул ойчулар Ислам өлүм коркунучу менен динден баш тарткан адамды, динге жана ишенимге боштондук бербей кайра кайтып келүүсүнө мажбурлагандыгы тынчсыздандырткан. Аль-Афганинин *Ар-Рад ала аль-Захирийин* деген белгилүү китебинде мусулмандар Куранда жазылгандын баарын так аткаруусу керектигин жана кандайдыр бир талаш-тартыш суроолор жаралса анда аны тынчтык жолу менен, алардын талаптарына жооп берип, керектүү учурларда Исламдын фактылары менен күбөлөндүрүп алардын ою менен талашып талкуулоо жүргүзүш керек деп жазылган. Ошол убакта скептиктер өз ою менен чыга элекке чейин, бул чечимсиз, талаш-тартыш суроо бойдон кала берген.

1985-жылга кайрылсак, анда Судандын президенти Жафар Нумайри Ислам мыйзамы боюнча Махмуд Мухаммад Тахага өлүм жазасын чыгарган. Андан кийин эле Ирандын имам Хамейнинин Салман Рушдинин иши боюнча өлүм жазасы чыккан. Бул эки окуя тең дүйнөлүк коомчулуктун көңүлүн алып, Батыштын баалуулуктарынын чокусунда турган эркиндиктин душманы болуп аталган. Рушдинин ишинен кийин чыккан фатвалар жана китептер динден баш тартууга өлүм жазасын статус-кво катары түбөлүккө калтырган. БУУнун колдоо мекемелери жана жаңы дүйнө тартибин аныктаган башка мекемелер Исламды көздөй басынтуу жасап жатканда, андан да көп окуялар Египетте болуп, ал жердин билимдүү элитасынын ортосунда ажыратуу жараткан. Анда мусулмандар кантип исламдан адамдарды алыстаткан жана айыптоого душар кылган кыйынчылыктарды чече

алышат. Мусулман юристтеринин салтына жараша изилдөөдө хад (көптүк түрү *худуд*) терминди Кудайдын мыйзамын жана чечимин баяндоо үчүн колдонушат. Арабдар болсо бул *хад* терминин эки нерсенин ортосунда болгон барьер катары колдонушат. Мусулман юристтери жана юриспруденция ыкмасынын изилдөөчүлөрү “Курандын тилине” эмес “Араб тилине” басым жасашып колдонушкан. Бул *хад* термини менен анын көптүк түрү *худуд* колдонгондо ачык айырманы көрө алабыз. Бул термин Курандын 14 аятында жолугат. Анын экөөсүндө орозо кармоодо, нике же ашырашууда жана мурасчылык кулууда Аллахтын мыйзамы жана осуяты катары колдонулат. Бир дагы аятында *худуд* жаза жөнүндө айтылбайт, тескерисинче Аллахтын ыйыктыгын жана мыйзамдарын аткаруу жөнүндө жазылган.

Куранда үй-бүлө тууралуу мыйзамдардын сакталышы маанилүү экендиги белгиленет, ошондуктан эмнеге Мусулман юристтер бул терминди жаза катары эле которуп койгондугуна суроо туулат. Лингвистикалык мааниде хад термини эскертүү же тыюу деп билдирет. Андан тышкары уурулук жана жыныстык кылмышка бул *хад* термини жаза катары колдонулбайт. Бул Куранды колдонууда бузуунун артында эмне катылып жатат?

Кылмыш системасын башкаруучу тартип түзүү, сыйга жана максатка жетүү катары карайт. Эң салмактуу жаза системасы бул – Аллахтын алдындагы бийлик, анткени бир гана ал аркылуу башкаруучу өзүнүн режимине кыйла пайда таба алат. Андыктан, Кудайдан корккон Имам Малик, Абу Ханифа, аш-Шафи, Ахмад бин Ханбал, аль-Хасан аль-Басри, Суфьян ас-Саври сыяктуу окумуштуулар башкаруучуларды жаза системасын өзүнүн каалоосуна жана тирандык максатына колдонуп жаткан үчүн айыптоочу. Мусулман мурасынын жазылган жыйынтыгы ушундай юристтерди айыптоону жана башкаруучуларга буйрутмаларды, ошондой эле алардын сабактарын жана юридикалык иштерин камтыйт. Чындыгында, азыркы убакта “саясий Исламдын” жактоочулары Ислам менен Ислам укугун бир жаза системасы аркылуу гана карашат. Андыктан качан көптөгөн адамдар Ислам укугу жөнүндө сүйлөшкөндө алар “Ислам укугун” жаза менен гана байланыштырышат. Ушундай үлгү менен кээ бир режимдер башынан эле өзүнүн шариятка берилгендигин жана өзүн олуттуу көрсөтүш үчүн ушундай мыйзам жазасына кайрылышат.

Адамдын динчилдигинен жана динди түшүнгөнүнөн чыккан диндин бурмаланышы тазалыкты бузат. Ушундай бурмалоолор диндин чыныгы мыйзамдуу маңызынан арылтып башка маани берет. Аллах өзүнүн элчилерин Ага карата эч кандай шек болбосу үчүн жөнөткөм дейт, бирок ошондой эле

адам чыныгы далилдерди издеп аргументтер менен талашып-тартышып, нааразычылык көрсөткөнгө жөндөмдүү экенин далилдейт. Куран убакыт өткөнүнө байланыштуу Исламга жаңыланган горизонтту ачып берет, Исламдын өсүп жаткан доктринасына жана анын аныктамаларынын мыйзамына түшүндүрмө берип, бекем пайдубал түзөт. Сунна бул Курандын сунуштамасы катары берилип, андагы маанини терең жана кылдаттык менен түшүндүрөт.

Толугу менен каралган Сунна бул Пайгамбарыбызды туурай турган ыкма катары көрсөтүлөт. Ошондуктан биз тууроо менен баш ийүүнүн айырмачылыгын бир четинен түшүнүшүбүз керек болсо, экинчи жагынан чыныгы тууроону кабыл алышыбыз керек. Тууроо менен баш ийүү бул – авторитеттүү табиятка жана ишенимдүү далилге таянган принцип, аны билүү жана түшүнүү керек. Ал эми тууроо жана чыныгы эмес баш ийүү (*аль-таклид*), бул ойго келбеген туурамчылык, аны изилдегенди жана далилдер жөнүндө ойлонгондун кереги жок.

Ижтихад – бул Ислам укугунун баштапкы, негизги өз алдынча ой жүргүтүнүн жана реформанын өзгөчөлүгү. Сунна жөнүндө Курандын түшүндүрмөсү жана талдоосу катары карап жатып ижтихадты дагы эске алыш керек. Бул талдоонун маанилүү процесси дүйнөнүн жана адамдардын оюнун мезгил өткөн сайын жана маанилүү суроолорду чечкенде ар түрдүүлүгүнүн кабыл алуусу.

## ЭКИНЧИ БӨЛҮМ

### **Динден баш тартуу жөнүндө Курандын баяндоосу**

Динден баш тартуу концепциясын Куран негизги өзгөчөлүктөрүн көрсөтөт. Кыскача айтканда, динден баш тартуу же Исламды кабыл алууда Аллахка тобо кылбоо келечекте жаза алып келет. Динден баш тарткан адам өзүнө гана жарат алып келет. Динден көп ирет баш тарткан адам эч качан Аллахтан кечирим ала албайт.

Бирөөнүн кысымы же мажбурлоосу менен динден баш тарткан адамдын чыныгы ишенимине таасир этпейт. Динден баш тартуу чыныгы ишенимге таасир эте алчу себеп – бул билип туруп, өзү каалап чындыктан четтөө.

Ишенимдин алсыздыгы жана жоктугу, Аллахка чын жүрөк менен сыйына албоо бул динден баш тартуунун биринчи кадамдары. Чындыктан четтеген адамдын ар бир жумушу эч нерсеге алып келбейт, ал ушуну эле күтө алса болот.<sup>1</sup> “Четтөө” термини Аллах буйрук берген нерсеге карабай Исламдан жана динден баш тартса ошол сезимди көрсөтөт.

*Аль-ридда* жана *аль-иртидад* термини Курандын түшүндүрмөсү боюнча өзү жеткен нерсесин калтырып кайра кайтуусу. Ошонтсе да, Курандын динден четтөөнүн ар бир контексти Исламдан чыгып кетүүнү же башка руханий гана чыгууну көрсөтпөйт. Көбүнчө Куранда *ридда* деген баяндооч менен колдонгон термин руханий жана материалдык жактан алдын-алуу же четке кагуу деп колдонулат. Курандагы Ридда бул – Исламдан айкын четтөө жана ишенбестик. Бул аяттар эскертүү менен бирге Исламды кабыл алгандын баарын ага бекем карманышына чакырат анткени ал чыныгы, далилдүү жана жашоонун бекем пайдубалы. Бул четтөө жана *риддах* концепциясын түшүндүрүү менен бирге Куранда бул лингвистикалык термин ар кайсы абалдарда ар кандай колдонгонун көрө алабыз. Баяндалган зат атооч *аль-риддах* Исламдан четтөөдө колдонулат. Адам ишениминен баш тартса анда ал Ислам аркылуу Кудайга келген чындыктан баш тартып жатат. Ридда көп жылдар бою динден баш тартууда, Ислам дининен да баш тартууда колдонулат.

Жогоруда Куранда ридда жана *иртидад* эскертилген бир да аяттарда жердеги жаза жөнүндө айтылган эмес, ошондой эле анын каалоосу жок болсо да аны кайра өлүм коркунучу менен кайра динге келүүсүн мажбурлап кайтаруу да эскертилген эмес. Куранда көрсөтүлгөндөй ридда термини адамдын четтөөдөгү бийик даражасына жеткендеги психикалык жана психологиялык абалын чагылдырат.

Адамдын боштондугу Ислам укугунун эң бийик баалуулугу жана маанилүү максаты. Чындыгында, Кудайдын бирдигин далил кылган ишенимдин башкы бир ролу – бул адамдарды ырым-жырымдан арылтуу, буркандарга жана башка жаратылууга табынуудан арылтып, Жогорку Жаратуучуга ишендирүү. Курандын көп аяттары ошондогу эркиндикти колдоп, жактап жана коргоп келет. Чындыгында Курандын көп аяттары ишенимдин эркиндигине арналып, ушул укукту жана анын милдетин ички жана сырткы кийлигишүүдөн сактаганды коргойт.

Ошол аяттардын эң башкысы “Динде эч кандай мажбурлоо болбош керек.”<sup>2</sup> Хижранын төртүнчү жылы Меккеде капырлар Мусулмандар менен

согушушканда, жөөттөр менен жашап калышка жол бербеш үчүн, жөөттүктү кабыл алган балдарды Исламды кабыл алуусун мажбурлаганга сахабалар Пайгамбарыбыздан уруксат сураганда, Пайгамбарыбыз макул болбой койгон. Дин менен эмес саясат менен байланышкан суроолорго диндин жолдоочулары, өзгөчө христиандыкта адамды динди кабыл алууга мажбурлашат.<sup>3</sup> Курандын көп аяттары Пайгамбарыбызга динде мажбурлоодо эч кандай пайда жок экендигин көрсөткөн.<sup>4</sup>

Курандын “баштапкы ишенбөө” менен ишенгенден кийин динден четтөөнүн айырмасын так билүү керек. Бул айырманы билүү баштапкы ишенбеген адамга эркиндик берет, а динден кирип кайра баш тарткан адамга ал эркиндиктен арылтат.

Динден баш тарткандан кийин кайра кечирим алуу мүмкүнбү жана ал кечирим кабыл алынабы бул Аллах Тааланын чечими. Динден баш тартуу башка кылмыштар менен коштолмоюнча, бул Кудай жана адамдын гана ортосундагы мамиле жердеги бир дагы адам жана башкаруучу бул нерсеге кирише албайт.

## ҮЧҮНЧҮ БӨЛҮМ

### **Пайгамбар учурундагы динден баш тартуу**

Куран Ислам динин түзгөн ар бир мыйзамдын, системанын, принцип жана эреженин негизги булагы экендиги бул аксиомалык чындык. Сунна – бул Курандын түшүндүрмөсү, анын окутуусунун мисалдары жана Куранда жазылган нерсени Пайгамбарыбыз талдаганы. Куран менен Суннанын ортосунда көп айырмачылык бар. Ислам укугунун чечими Куран болуп эсептелинип келсе, Сунна милдеттүү түрдө Куранда жазылгандарды чечмелейт. Куран менен Сунна далилдерди өз ара тиреп турушат. Алардын ортосунда эч кандай келишпестик, дал келбестик, ыраатсыздык, кайчылаштык жок. Сунна Куранда жазылгандарды жокко келтире албайт. Сунна Куранда бекитилгендин баарын ырастайт.

Курандын принциптери жана эпистемологиялык ыкмалары дин эркиндигинин чексиз табиятын аныктайт. Ишенбеген же динден баш тарткан адамга жазанын натыйжасы акыретте деп Куранда так жазылган. Пайгам-

барыбыздын доорунда башында ишенип, андан соң эки жүздөнүп кайра динден баш тарткандар тууралуу жүздөн ашуун күбө болгон. Чынында алардын динден баш тартуусу Пайгамбарыбызга жана мусулман коомуна зыян алып келген эле. Бирок аларды “Мухаммед өзүнүн жолдоочуларын өлтүрүп жатат”, өз окутуусун таанытып, динге мажбурлап жатат деп айтпаш үчүн аларга зыян келтирүүдөн өзүн-өзү тыйды. Пайгамбар динден баш тарткан адам башка оор кылмыштар менен коштолбосо эч бир учурда өлтүрүүгө чакырган эмес.

Мисалы, Пайгамбардын өмүр баянын изилдеген көп тарыхчылар Пайгамбарыбыз Меккеден Иерусалимге кереметтүү сапарга алынганын айтып бергенде, мурун Ислам динин кабыл алгандар динден баш тарткандыгын эскертишет. Пайгамбардын жашоосундагы динден баш тарткан адамдарга болгон өлүм жазанын баардыгы хадистер көрсөтүп далилдегендей, динден баш тартуу үчүн эмес, башка аскердик кылмыштар же өлтүрүүлөргө берилген жаза болгон. Аллах чындыгында эле Пайгамбарга чындыктан баш таркандар жана эки жүздүүлөр менен күрөшүүнү буйруган.

Алгач ишенип анан кайра динден баш тарткан адамды өлүм жазасына берүү тууралуу Кудайдан берилген эч кандай мыйзам жок. Курандан дагы, Пайгамбардын иш-аракеттеринде дагы биз Пайгамбарыбыз Аллахтын динден баш тарткан адамга карата кандай жаза караганын билгендигин көрө албайбыз. Эгерде ал жазаны билген болсо анда ал ошол замат аларды жазаламак болчу, анткени башка кылмыштарды Пайгамбарыбыз дароо эле жазалачу.

Мусулман юристтер Курандын аяттарынан жана Пайгамбарыбыздын суннасынан динден баш таркан адамга карата мыйзамдуу жаза таппагандыктан жана ишенүү бул адамдын эрки экендигин жана ишенген бул Исламдын бийик баалуулугу экендигин билгенде, алар өлүм жазасын тандап жана бул жаза хадистерге дал келбесе дагы жолдоочуларынын консенсунда турат дешкен. Бирок, анда салттарды караганда дагы, эч ким шектүү элементерге ээ эмес.

Дагы бир Пайгамбардын жашоосундагы белгилей турган окуя мусулман коомчулугу менен Курейш уруусунун ортосундагы тараптар согушту 10 жылга токтотуу жөнүндө түзүлгөн тынчтык келишими биздин замандын 627-жылы Меккеде болгон.

Худайбия жарашуусу боюнча 10 жыл тынчтык сакталыш керек болсо, эки

жыл эле сакталган, анткени Курейштиктер өзү бул келишимди бузушкан. Худайбиядагы жарашуу Пайгамбар эч качан динден баш таркандарды өлтүргөнгө чакырбагандыгын далилдейт. Анткени бул келишим түзүүдө өлүм жазасы каралбаш керек болчу жана Пайгамбарда Аллахтын буйрук нускасын саясий же башка себептер болсо да бузбайт болчу. Келишим боюнча мусулман лагеринен кетүүнү каалаган адам Курейшке эч кандай зомбулуксуз бара алат болчу. Келишим Аллахтын мыйзамын бузбай тынчтыкка маанилүү ырааттуулук түзүп берди. Бул фактыны тоотпой коюу болбойт. Андан тышкары, динден баш тартууга өлүм жазасы бул келишимден кийин бекитилген деп жактаса, анда ал жаңылыштык кылып жатат, анткени бул келишим мыйзамдуу бекитилгендиги тарыхта берилбейт.

Пайгамбар динден баш тарткан адамды эч качан өлтүрбөгөндүгү тастыкталган факт. Эгерде ал динден баш тарткандарды өлтүрүү керектиги буйрулганын жана бул буйрук Аллахтан экендигин билсе, анда ал кайсы себеп болбосун аны аткарууга олку-солку болбойт болчу. Ал эми динден баш тартканга өлүм жазасы каралган учурлар болсо, анда четтөө башка кылмыштар менен да коштолгон. Бул учурларда четтөө коомго каршы көтөрүлүш жарыялоого жана душмандыкка барабар болчу.

## ТӨРТҮНЧҮ БӨЛҮМ

### **Динден баш тартууга оозеки суннадан жооп**

Пайгамбардын айтуусунан түзүлгөн оозеки Суннада, динден баш тартканды өлтүрүү тууралуу бириндеген хадистер бар. Мусулман юристерин динден баш тартканга өлүм жазасы каралат деп жактаган кеңири жайылган белгилүү хадистердин бири: “Кимдир бирөө динин өзгөртсө, анда өлтүргүлө”, – деп айтат. Ислам пайда болгондон тартып бул хадис кеңири белгилүү болгон. Бирок ошол убакытка чейин бул бириндеген (*хадис ахад*), толук маанини камтыбаган хадис катары эсептелчү.

Бул айкын берилген хадис, Пайгамбардын, Аяндын жана Миссиясынын ишенимин кетирүүнү, Мединадагы мусулмандарды каралаган жана ке-

лишпестиктер менен коопсуздукту бузууну көздөгөн еврейлик башчыларга карата айтылган. Бул Исламды кабыл алып, динден баш тартып кайра Исламды көздөгөн адамдын абалы эмес. Пайгамбар бирөөнү дагы өлтүргөн эмес. Ошентсе дагы бул хадис динден баш тартканга өлтүрүү керек деп түбөлүккө бекитилип калган. Имам Али хадисти чечмелөө максатында жазган чаташкан окуяны бул изилдөө өзүнө камтыбайт. Куранда коомчулуктун ортосунда болгон курч мамилелер тууралуу төмөнкүдөй айтылган:

Эгерде мунафыктар, жүрөктөрүндө дарты болгондор жана Мединада жалган жалаа тараткандар тыйылбаса, албетте, сени аларга үстөмдүү кылып коебуз. [О Мухаммед] ошондо алар сага бир азга гана каршы чыга алат. Алар каргышка учурап, кайда табылса да кармалып өлтүрүлөт. (33-сүрө “Ахзаб” : 60-62).

Ич арада каршылашууну жана бөлүктөргө чачыратканды көздөгөндү токтотуу үчүн бул Курандын аяттары көрсөтүлдү. “Ким динден баш тартса, ал өлтүрүлөт”, – деп Пайгамбарыбыздан айткан деген хадис туура болсо, анда ал олуттуу коопсуздукка байланышкан абалды айтып жатат.

Ислам юриспруденциясынын зыяндуу жана улам-улам кайталанган адаты практика жүзүндө көрсөтүлгөн хадисти Курандан жогору коет. Ушундай кылуу менен Курандын түшүндүрмөсү болгон хадистин статусу Куран менен паралелдүү болгон же тең келген статуска чейин көтөрүлүүдө. Бул процесстин соңку натыйжасы хадистер Курандын үстүнөн бийлик кылып, ал жөнүндө өз пикирин айткандыгы таңгаларлык эмес. Ушул себептен улам бул изилдөөдө чынжырчадай бири-бирине байланышкан жана ар кандай түрдө көрсөтүлгөн хадистерге гана шилтеме берилет.

Ушуну менен бирге окумуштуулар кайсы чөйрөдө колдонгонун жана Курандын үстүнөн бийлик жүргүзбөй жөн эле аны чечмелеп түшүндүргөнүн көрө алабыз. Куран адамдын өмүрүн кыйроодон ар кандай жол менен болсо да сактап калыш үчүн көңүл бурган бул хадисти эске алсак болот. Андан тышкары Курандын 200дөн ашуун аяттары динде эч кандай мажбурлоо жоктугунун жана ишенимге боштондук берилгенин күбөлөйт. Биз көргөндөй эле Куранда динден баш тартууга (башка кылмыштар коштобосо) эч кандай жердеги жаза каралган эмес. Тескерисинче Куран бул нерсени далилдейт. Качан бул хадисти Куран аркылуу караганда ачык айкын нерсени кыйынчылыксыз көрө алабыз. Качан кээ бир хадистер Курансыз чечмеленгенде жана айтып берүүчүлөр башка окуялар менен байланыштырганда анда ал түшүнүксүз болуп калат. Кээ бир хадистердин чынжырчасы так, то-



лук эмес болушу мүмкүн аларды таянучу булак катары колдоно албайбыз.<sup>6</sup>

Ошол чынжырчадагы көйгөдүлөр эстеп жатып ал хадистер бир адам менен эле айтылганын эске алыш керек. Динден баш тарткандарды күйгүзүү тууралуу айтууларда адамдарды кылыч менен өлтүргөндөн кийин өрттөгөнбү же аларды тирүүлөй өрттөгөнбү такталбайт. Ошондой эле, көп айтуулар олутту чаташкандык жана дал келбестик менен коштолгон. Бул изилдөө иш Куран Суннанын үстүнөн бийлик жүргүзөрүн көрсөттү. Башка сөз менен Сунна Курандын сөзүн эмес, Суннанын сөзүн Куран далилдейт. Бул белгилөө Исламдын биринчи күнүнөн тарта Абу Бакр жана Умар ибн аль-Хаттабтай эки улуу халифтердин саясаты жана көз карашы Сунна менен Куранга таянган.

## БЕШИНЧИ БӨЛҮМ

### **Динден баш тартууга каралган жазага мусулман юристтердин көз карашы**

Кийинки кадам бул талаш-тартышта Ислам юриспруденциясынын жана юристтеринин көз карашы жана өз позициясын эмнеге таяп айтууда экенин аныктоо. мусулман юристтери өз көз карашында эки негизге таянышат: оозеки айтылган Сунна жана “Ким динден баш тартса анда ал өлтүрүлөт” деген хадиске катчылык менен таянуу туура деп ойлоо. Андан тышкары, бул хадисти, Исламга же мусулмандарга каршы согуш жүргүзүлбөсө да, жалпылантып колдонуу.

Экинчи негиз, консенсуска болгон дооматтын катчылыгы: изилдөөчүлөрдүн консенсуска болгон көз карашына Ислам юриспруденция мектебинин ою менен айырмалагандыгы. Юриспруденциянын көп таанылган мектептери жеке ишенимдин жана ынануунун өзгөрүлүшүн саясий баш тартуу менен алмаштырып алышкан. Кээ бир мектептер Исламдан баш тартууну кылмыш катары көрүшкөн, ага карата кудайдын жазасы каралып, дароо аткарылыш керек деп ойлонушат. Башкалар болсо динден баш тартууну жекелек жаза катары карашат. Ошол эле убакытта үчүнчү топ динден баш тартууну “Исламдын саясий мыйзамы” деп, башкаруучулар аны коомдук тартипти сакташ үчүн өздөрү каалагандай чечмелегенге

мүмкүнчүлүгү бар экендигин жакташат. “Диний” жана “саясий” баш тартуунун башаламандыгы Хеджази чөйрөсүндөгү оозеки маданиятында пайда болгон. Жөөттүктөн баш тартканга өлүм жазасы каралган оозеки маданиятындагы салтынын таасирин алышкан. Көп Ислам баскынчылыгынын астында калган өлкөлөр өздөрүнүн системасын, салтын, маданиятын жана мыйзамдын Мусулман улутунун карамагынын алдында калган. Мисалы, мындай мыйзамдар берилгендик жана саясий же укук тартибине болгон көтөрүлүштөр менен байланыштуу. Византиялыктар, Перстер жана башкалар жакшы бекитилген мыйзамдарга жана эрежелерге ээ болушкан, алар жаңы басып алган жерлерде үрп-адатын жана маданиятын жаратышып, Мусулман чөйрөсүнө да жайылтышчу. Ошол мыйзамдар, эрежелер, каада-салттар мусулман юристтерди каардантты.

Абу Бакр халифатынын учурундагы (632-634-жж.) «динден баш тартуу согушунун» себептери аныкталган эмес. Ал саясий өлчөмгө негизделсе дагы Абу Бакрдын «Салттык сыйынууну зекеттен бөлгөндөрдүн ар бири менен согуш жүргүзөм» деген сөздөрүндө диний өлчөм дагы эскертилет. Абу Бакр мыйзамдуулук, бийлик, коомдук тартип жана башкаруу өз ролун ойногон «дин» концепциясына таянган. Анткени саналып кеткен нерселердин баары шариятка кирет жана доктрина менен мыйзамдын ортосундагы так бөлүү аныкталган эмес.

Динден баш тарткандарга болгон согуштун максаты, Ислам үммөтүнүн мүчөсү болуп өз милдеттеринен баш тарткан жарандарды диндин мыйзамынын күчү менен аларды ошол милдеттерди аткарууга багынтыруу.

Ислам юриспруденциясынын төрт Сунит мектебинин арасында, ханафи мектеби динден баш тартууга Кудайдын жазасы каралган деп эсептешпей, өз иштеринде *сияр* макаласы менен, же джихад, ага окшогон темаларда талкуулашкан. Ханафи юристтери динден баш тарткан аял өлүм жазасына тартылбашы керектигин толугу менен жакташат.

Акыл-эске келип калган бала динден баш тартса да өлтүрүлбөй түрмөгө камалыш керек. Бойго жеткен эркек киши динден баш тартса анда ал өлтүрүлүш керек деп эсептешет, бирок буга карата эч кандай Курандан далил келтире алышпайт. “Эгер ким динден баш тартса, ал өлтүрүлөт” деген бир хадиске гана таянышат. Алар Пайгамбардын өнөктөштөрүнүн арасында колдонгон, тактап айтканда Абу Бакрдын халифатынын учурундагы динден баш тарткандарды, коомдук башаламандыктан сактап калыш үчүн согуш жүргүзгөндүгү жөнүндөгү консенсуска таянган бул хадисти

колдошот. Ханафи юристтери динден баш тартууну саясий жактан караганга жакын. Маликийлердин мектебинде, динден баш тартуу *аль-зина* же мыйзамсыз жыныстык катнаш кылмыштары менен бир категорияда турат, бирок бул мектепте динден баш тартууга кудайдан мыйзамдуу жаза каралган деп эсептешпейт. Имам Малик динден баш тартканына өкүнбөгөн адам өлтүрүлүү керегин Алланын түшүндүрмөсүнө эмес, ислам укук саясатына жана толук эмес хадиске таянып айтып жатат. Аялбы же эркекпи баш тарткан болсо анда ал өлтүрүлү керек деген позицияны карманууда.

Аш-Шафи мектеби өзүнүн ыкмасында Курандын аяттарын негиз кылган. Бир да мусулмандын өмүрү мыйзамдуу кыйыла албайт эгерде ал динде болуп анан баш тарпаса, ойноштук кылбаса же өлтүрбөсө. Имам аш-Шафи динден баш тартууну кароодо Курандын төрт аятына көңүл бурду:

1) “Алар менен эч бир ширк калбаганга чейин жана дин толук Аллах үчүн болбогонго чейин согушка.” (8-сүрө: 39);

2) “... мушриктерди кай жерден көрсөнөр да өлтүргүлө. Аларды туткундагыла жана курчоого алгыла. Аларды кармоодо ар бир жолго тургула. Эгер алар тообо кылышса, намазды толук аткарышса, зекет беришсе, анда алардын жолун бош койгула. Чындыгында, Аллах – Кечиримдүү, Боорукер!” (9-сүрө:5) ;

3) “Силерден (кимдир) бирөө дининен кайтып, каапыр абалда көз жумса, ошолордун сооп-амалдары бул дүйнөдө да, Акыретте да текке кетет. Алар – тозок ээleri. Алар анда түбөлүк!” (2-сүрө: 217);

4) “Акыйкатта, сага да, сенден мурункуларга да: “Эгер аллахка шерик кошчу болсоңор, албетте, (кылган) амалыңар жоюлуп кетет да, чыныгы зыянга учуроочулардан болосуңар”, – деп аян берилген.” (39-сүрө: 65).

Имам аш-Шафи эскерген биринчи аятта диндин эркиндигинин сактоо жана адамдарды динге күч менен мажбурлабаганды алдын-алып сактоого болгон куралдуу кагылыштын мыйзамдуу тастыктоосу. Аш-Шафи мектеби баштапкы баш тартуудан караганда динде жүрүп анан баш тартканга өлүм жазасы берилет деп эсептешет, анткени анда адамдын жерде болгон бардык сооп-амалдарынын баалуулугун жана Аллахтан болгон кечиримди жоготот. Антсе да эскертилген төрт аяттын биринде да Куран менен динден баш тартууга жазылып көрсөтүлгөн жаза жок.

Аль-Ханбали мектебинде, кудайдын жазасы жок болсо да динден баш тарткан адам өлтүрүлүшү керек, анткени алар “Эгерде кимдир бирөө динин алмаштырса, ал өлтүрүлөт”- деген хадиске таянышат.

Бул көз караштардын кээ бирөөлөрү саясий баш тартуу менен адамдын жеке ишениминин өзгөрүлүшүнүн ортосундагы ачык баш аламандыкты көрсөтөт. Андан тышкары, эки мектептин ортосундагы айырмачылык, динден баш тартууга Ислам юриспруденциясы боюнча кандай жаза каралганын көрсөткөн так аяттардын жок экенин аныктыгын тастыкталышы. Мусулман юристтер таянган көз караштар көбүнчө мамлекет менен коомдун коопсуздугуна жана коомдун ички түзүлүшүнүн коргоосуна байланган. Жана биз көргөндөй эле ал байланыш динден баш тартуу менен мусулман мамлекети жана коомуна карата болгон согушта турат.

Имамат аш-Шия мектеби эки динден баш тарткандардын түрү бар деп эсептешет: Исламда төрөлүп баш таркан жана исламды башка динде болуп баш тарткан адам. Биринчиси кечиримдүлүккө мүмкүнчүлүккө ээ болбой, дароо өлтүрүлүшү керек. Эгерде адам тобо кылууну кааласа да ал кечирилбейт, тактаганда ал кайра Исламды кабыл ала албайт. Экинчисине тобо кылганга мүмкүнчүлүк берилиши керек, тобо кылса, ал кечирилет. Кылбаса анда ал өлтүрүлөт. Аялдар өлтүрүлбөй түрмөгө камалышы керек. Бул мектептин жактоочулары динден баш тартууну Кудай менен каралып жаза берилген кылмыш катары эсептешпейт. Анын ордуна аны өздөрүнүн жеке ою боюнча айырмалап топторго бөлүп коет.

Захирит мектеби динден баш тартууга каралган жаза кудай менен жазылган деп эсептешет. Курандагы “Динде эч кандай мажбурлоо болбосун” деген аятты жокко чыгарышат, анткени Пайгамбарыбыз араб-бутпарастар динди кабыл алышсын же кылыч менен өлтүрүшсүн деп өмүрүнүн аягына чейин талап кылган деп айтышат. Демек, бул аяттар белгилүү бир адамдарга гана тактап айтканда, Жөөтүктөргө жана Христиандарга тиешелүү.

Зайдит мектеби динден баш тарткан адам өлүм өкүмү чыкканга чейин тобо кылганга мүмкүнчүлүгү бар деп эсептешет. Динден баш тартууну мектеп мусулман улутуна болгон согуш катары карайт, ал иш жүзүндө болбосо да, мүмкүнчүлүк катары эсептешет.

Башка мектептен көп айырмаланбаган Ибади мектеби баш тарткан тобо кылбаса анда аны өлтүрүү керек деп эсептейт.

Окумуштуулардын бул көйгөйдү чечүүдөгү башаламандыгы көп себептерден улам чыккан. “Дин” концепциясынын укук системасын кошкон кеңдиги жана ошол укукту бардык адамдарга алардын ишенимин эске албай колдонуу. Ошондой эле, өзүнүн көз карашын диндеги негиз менен алмаштыруу, жана динден баш тарткан адамды мусулман үмөтүнүн душманы катары көрүү.

Куран адамдардын бири-биринен айырмалаган, ишенимди да кошкон айырмачылыктардын түрүн кабыл алат. Демек, Куран ким ишенгиси келсе ал ишенсин, ким ишенгиси келбесе ал ишенбей эле койсун деп айтат. Пайгамбар мусулмандарга бирөөнү динге мажбурлаганды ойлонгонго дагы тыюу салган, анткени Кудай ага : “Эгер Эгең кааласа жер жүзүндөгүлөрдүн баары ыйманга келишээр эле. Сен адамдарды ыйман келтирүүгө зордойсуңбу?”

Диндин эркиндиги Куранда корголгон жана сакталган. Андан тышкары бул Курандын көз карашы болсо, анда бул Суннанын да көз карашы. Куран динден баш тартууга болгон жаза аркы дүйнөдө берилет деп тастыктайт, ошондой эле Сунна динден баш тартканга эгерде башка кылмыштар коштобосо, бирок ал Уммага андагы жарандарга жана алардын кызыкчылыгына карата душманчылык кылса да жердеги жашоодогу жазаны алышын көрсөтүшпөйт.

Бул нерсеге каралган жаза акыретте берилет, анткени бул Жаратуучунун гана укугу жана Ал гана тиешелүүсүн берет, анткени ал түбөлүк. Кудай Таала бардыгын эң жакшы билет.

## АЛТЫНЧЫ БӨЛҮМ

### **Мусулман окумуштуулары динден баш тартуу менен күнөөлөнүүдө**

Биздин тарыхыбызда болгон кээ бир башкаруучулар “жазаны” негизсиз душмандарга каршы курал катары колдонгон. Ал душмандардын ордунда кээ бир окумуштуулар бар болчу, алар зөкүрдөргө каршы туруп, өз

ыйгарым укугунун негизинде аларга буйрук берип, тыюу салышкан. Бирок бул залымдер андан да каардуу болуп калышкан. Пайгамбар өлгөндөн кийин мусулман калкына Кудай буйруган ич-ара акылдашуу вазийпасы окумуштуулар тарабынан аткарылчу эмес. Кудайдан коркон кээ бир окумуштуулар аз болсо да өзүнүн акылдашуу вазийпасын аткарышчу. Антсе дагы бул окумуштуулардын максаты мусулман коомчулугуна жана башкаруучуларына авторитаризимде жоголуп кетүүгө каршы туруу болсо да, көп башкаруучулар мындай үндөрдү басууга аракеттенишчү.

Ислам тарыхынын учурунда окумуштуулар бийликте тургандар менен тең келип адамдардын артында турган коргоочу күч катары салыштырышып келген. Ошондуктан алар *улу аль-амр* (ыйгарым укук берилгендер) сөзүн башкаруучуларга жана окумуштууларга карата колдонулат деп чечмелешкен. Саясий көз карашты бийлик менен байланыштыра алган, Куран менен Суннадан туура тыянак чыгара алган, адилеттүү башкарган халифтердин доору бүткөндөн кийин, окумуштуулар бийликтегилерди улуттук иштерди гана башкарууга каршы болушкан. Диний окумуштуулар мамлекеттик иштерден четтелгенине байланыштуу, башкаруу элитанын өз алдынча иш алып баруусу күчөгөн.

Мусулман коомчулугунун тарыхында, байланыштын жоктугу, келишпестиктер, Куран менен Пайгамбарыбызды тоготпогондук, ошондой эле Куран менен Суннанын ортосундагы байланышты түшүнбөй, бири-биринен бөлүү, аларды көптөгөн кыйынчылыктарга дуушар кылган. Бул багытка Куран менен Суннанын юриспруденциядан, Ислам окутуусун Ислам укугунан, баштапкы окумуштуулардын юриспруденциясы кийинки окумуштуулардын юриспруденциясынан ажыратууну кошуу керек. Ошондой эле негиздөөчү (Абу Ханифа, Ахмад бин аль-Ханбаль, аш-Шафий жана Имам Малик) сыяктуу имамдардын эмгектерин Жараткандын сөзү менен бир даражага коюу умтулуусу дагы болуп өтү.

Мусулман коому Курандан баш тарткан күндөн тарта биримдикти жоготуп башаламандыкка жана катчылыктарга дуушар болгон. Бул үчүнчү халифат учурундагы көтөрүлүштөн башталып, кыйынчылыктарга алып келген. Андан кийин бузукулук менен козголонду коштогон Саффайн жана Төө салгылашуулары башталган. Бул окуядан кийин ар кандай секталар жана юриспруденциянын мектептери, башкарууну каалаган жана башкарган үй-бүлөлөрдүн ортосундагы келишпестиктер пайда болгон. Азыркы учурдагы көп кагылыштар суннит менен шейиттердин, суфий менен салафиттердин, салафит менен мусулмандын калган коомчулугу, ошондой

эле салттык жана модернисттердин, Исламдык саясий партиялар менен секталардын ортосунда болууда. Бул көрүнүштү карап чыгууда динден баш тарткандарды күнөөлөө алардын санын көбөйтөт, алар исламдын тарыхын камтыйт жана бул көрүнүш уланууда, анткени адамдар чыныгы Куранга кайтып келе элек. Китептерди, ыйык жазууларды, мусулман тарыхы жана мусулман окумуштуулардын биографиясын изилдөөгө алган көптөгөн окумуштуулар, мистиктер, юристтер атеизм, динден баш тарткан деп күнөөгөнүп, куугунтукка алынышканын көрсөтөт. Алардын чыныгы кыйналгандыгын себеби – алардын көз карашы башкаруучуларга, бийликте тургандарга жана жалган окумуштууларга дал келбестиги. Бирок, адамдар Куранды бекем тутуп жана кандай гана абал болбосун андан четтешпесе, алар мусулман коомчулугун бекемдейт жана азыркы учурда болуп жаткан кыйын тагдырдан арылышат. Негизинен, Кудай Таала бардыгын эң жакшы билүүчү.

## КОРУТУНДУ

Адамдар Кудайдын жердеги орун басары болууга татыктуулугу жана алар ээ болгон ишенимдин маңызы толук, өзгөрүлбөгөн тандоонун эркиндигинде жатат: “Динде зордоо жок” (2:256); “...Сага (Аллахтын кабарларын) жеткирүү гана милдет. А эсеби – Бизге (таандык)” (13:40); жана “Бул Акыйкат (Куран) – Эгеңерден (түшкөн)!, – деп айткын. Ошондон кийин ким кааласа (Аллахка) ишенсин, ким кааласа каапыр болсун.” (18:29).

Куран үчүн эки жүздөн ашуун аяттар менен динди тандоодо эркиндикти далилдеп, анан ошол эркиндик менен колдонгондорду ушундай оор жазалоо мүмкүн эмес болчу, өзгөчө алар өздөрүнөн башкаларга эч зыян келтирбесе. Өлүм жазасын жактаган мусулман юристтер таянган факт – бул көбүнчө алар жашаган убакыттагы болгон динден баш тартуу мусулман коомунун мыйзамдарынан, салтынан, системасынан баш тартууга барабар болчу. Бул учурда ишенбөө мусулман коомунун жараткан бардык нерсесин кабыл албоо болчу.

Бул эмгек Исламдын мурасы тууралуу олуттуу изилдөөлөрдү жүргүзүү үчүн мусулмандарга өрнөк болот деген максатта жазылган. Жөнөкөй ээрчүүдөн жана Исламды коргоодогу сокур каалоодон айырмаланып, Курандын жана Суннанын максаттары менен улуу баалуулуктары жөнүндө туура түшүнүк мусулмандардын арасында таркай баштаганда, бул түшүнүк – исламдын каршылаштарынын жана душмандарынын сыйлоосуна алып келе турган чыныгы күчтүн булагына айланат.



**Автор**

ТАХА Ж. АЛАВАНИ аль-Азхар университетинин бүтүрүүчүсү жана Ислам укугу теориясынын, юриспруденциянын(фикх) жана Usul al-fiqhтин дүйнөлүк белгилүү окумуштуусу жана эксперти. Ошондой эле ал көптөгөн иштердин автору жана ИАУ Фикх Академиясынын мүчөсү.

## ЭСКЕРТҮҮ

- 1 Курандагы динден баш тартууга болгон көз караш 2:217; 3:86; 3:90-91; 3:98; 3:106; 3:177; 4:137; 5:54; 16:106; 22:11; and 47:32.
- 2 2:256.
- 3 Көрүнүктүү мисал бул Испаниялык католик чиркөөсүнө каршы болгон көз караштагы адамдарга каршы күрөшүү үчүн Рим папалары тарабынан Борбордук жана Түндүк Европада уюштурулган 12 кылымдагы сот-полициялык уюм; бул уюм чиркөөнүн душмандарына абдан мыкаачылык менен мамиле кылган. Фердинанд жана Изабелла монархтар чыгарган хандык буйрук еврейлерге жана мусулмандарга Испанияны кайра курууга жана аны таштап кетүүгө милдеттендирген.
- 4 Мисалы, 6:107 and 10:99.
- 5 Пайгамбардын жашоосундагы динден жана мусулман коомчулугунан баш тарткандардын мисалдарын толук жазылган изилдөөдө көрө аласыңар.
- 6 Динден баш тартууга тийиштүү хадистердин жана алсыз хадистердин өткөрүлүп беришинин так мисалдарын толук изилдөөдөн тапса болот.





